

Данијела Радовановић
(Универзитет у Нишу, Филозофски
факултет, Докторске студије Србистике)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'367.625.41
811.163.41'37
DOI 10.19090/prj.2023.54.235-251
Примљен: 3. 5. 2023.
Прихваћен: 1. 6. 2023.

СЕМАНТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ГЛАГОЛА *РЕЋИ* И *КАЗАТИ* И ЊИХОВИХ ПРЕФИКСАЛА *

Предмет овога рада су значења двају глагола, *рећи* и *казати*, које посматрамо као два типична глагола говорења и праве синониме. Основни циљ рада је анализа полисемантичких структура двају глагола говорења, као и истраживање лексичких односа у које они ступају. Грађа за рад ексерпирана је из Речника српскохрватског књижевног језика (1990) Матице српске, при чему преузимамо изворне описе значења, као и примере који су наведени, док као контролни речник служи РСАНУ. За одређивање глаголског значења довољна је лексикографска дефиниција, али за осветљавање комплетног семантичког потенцијала потребно је осврнути се и на контекст, те се стога у једном делу рада бавимо претраживањем корпуса, и то Корпуса савременог српског језика (СрпКор2013) Душка Витаса и корпуса SrWaC за потврду примера који су ексерпирани из РМС (1990). Иста архисема имаће за последицу синонимност великог броја префиксала, али у исто време и развијање односа антонимије међу лексемама с обзиром на чињеницу да и антоними, као и синоними, имају велики број заједничких сема у семској структури. Иако се глаголи *рећи* и *казати* сматрају правим синонимима, ипак можемо говорити о неким разликама, посебно ако упоредимо значења њихових префиксала. Глагол *казати* има богатију полисемантичку структуру и већи број префиксала, али се неки префиксали овог глагола семантички много израженије удаљавају од свог основног глагола.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *рећи*, *казати*, семантичке компоненте, префиксали, лексичко окружење, синонимија, антонимија.

* Рад је део мастерског рада „Семантичка структура глагола *рећи*, *казати*, *иричати* и *говоришти*”, који је награђен *Наградом Љубомир Стојановић* (трећа награда). Ментор рада је др Мирјана Илић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

1. Увод

Глаголи се сматрају веома сложеном граматичком категоријом, којој припада посебно место у језичком систему. Један од разлога је и то што свака комуникација почива на глаголу јер он „представља језичко средство које омогућава да се ванјезичка реалност искаже у својој дијалектици” (Вујовић 2019: 9).

Глаголи *рећи* и *казати* припадају лексичко–семантичкој групи глагола говорења, при чему под појмом лексичко–семантичка група подразумевамо „скуп речи које припадају истој врсти речи и које се, због своје семантичке блискости, могу наћи у односима синонимије, антонимије, хипонимије и подврстама ових односа” (Драгићевић 2007: 237). У првом делу рада бавимо се глаголима *рећи* и *казати* као типичним глаголима говорења, представљамо најважније ауторе који се баве глаголима говорења, пре свега у српској лингвистици, затим описујемо методологију истраживања, док у трећем делу представљамо семантичку структуру једног односно другог глагола с освртом на њихово лексичко окружење. У овом делу рада бавимо се и семантичком анализом префиксала и лексичким односима у које ступају анализирани глаголске лексеме. У последњем, четвртном делу рада, представљамо најважније закључке наше семантичке анализе.

2. Теоријско–методолошки оквир рада

2.1. Преглед претходних истраживања

С обзиром на њихову важну улогу у комуникацијском чину, глаголи говорења често заокупљају пажњу лингвиста. У нашој лингвистици овом скупином глагола највише се бавила Г. Штрбац. Она разматра значење и употребу ових глагола, при чему ће у поменути скупину уврстити не само лексеме које комуникативну компоненту развијају као део свог примарног значења већ и оне код којих се она јавља као елемент једне од секундарних реализација, какви су на пример глаголи: *догађати*, *истићи*, *оценивати*, *смањивати* (Штрбац 2007: 939–950). Затим даје заокружену дефиницију комуникативних глагола и њихову поделу (Штрбац 2010). Комуникативни глаголи дефинисани су као језичке јединице „којима се обележава концепт

комуникативне активности, а он подразумева произвођење одређеног садржаја односно саопштавање и преношење информација саговорнику природним људским језиком” (исто: 44). Комуникативни глаголи подељени су на комуникативне глаголе једносмерне и комуникативне глаголе двосмерне комуникације (Штрбац 2010).

С. Ристић глаголе говорења посматра као групу глагола у функцији метајезичких модификатора, који „реализују различите прагматичко–семантичке садржаје доприносећи семантичкој кохеренцији текста ” (Ристић 2006: 16).

Овом лексичко–семантичком групом бавила се и М. Ивић фокусирајући се на три глагола из ове групе. То су глаголи *говорићи*, *рећи* и *казати*, при чему су предмет њене анализе сложене лексичке структуре ових глагола. М. Ивић сагледава принципе по којима су глаголи говорења удруживани с префиксом *og-* у српским текстовима првих деценија 19. века и прати развој ових лексичких структура узимајући у обзир и савремени српски језик (Ивић 2007: 7–10).

И. Прањковић анализира глаголе говорења и њихове допуне у хрватском језику, пре свега „s obzirom na semantička svojstva po kojima se selektivno kombiniraju s drugim riječima, posebno s onima koje funkcioniraju kao dopune ili raznovrsni dodaci tim glagolima” (Pranjковић 2007: 133).

2.2. Методологија и циљеви истраживања

Предмет овога рада су значења и значењски односи двају глагола из лексичко–семантичке групе глагола говорења: глагола *рећи* и глагола *казати*. Методом компоненцијалне анализе утврђујемо њихове семантичке компоненте.

Основни циљ рада је анализа полисемантичке структуре глагола *рећи* и *казати* и истраживање лексичких односа у које ступају ова два глагола односно неки од њихових префиксала.

Грађа за рад ексцерпирана је из Речника српскохрватског књижевног језика (1990) Матице српске, при чему преузимамо оригиналне описе значења, као и наведене примере. Као контролни речник служи РСАНУ.

Осим Речника српскохрватског књижевног језика (РМС), служили смо се и Корпусом савременог српског језика (СрпКор2013) Душка Витаса и

корпусом SrWaC за потврду примера који су ексцерпирани из РМС, али и за анализу лексичког окружења двају глагола говорења.

Очекујемо да ће богатија полисемантичка структура глагола условити и његову већу фреквенцију у корпусима које претражујемо, као и да ће се најчешће између префиксала ова два глагола често успостављати однос синонимије и антонимије.

3. Семантичка структура глагола *рећи* и *казати* и њихово лексичко окружење

3.1. Семантичка структура глагола *рећи*

У РМС за глагол *рећи* наведено је шест значења (РМС, 1990). Према опису примарног значења лексеме *рећи* ('говором изложити', 'саопштити', 'изговорити', 'изјавити', 'казати'; 'уопште речима саопштити, усмено или писмено'), као доминантну сему издвајамо 'вербално саопштавање'. *Рећи* и *јовориџи* се у свом основном значењу разликују само у погледу вида, јер глагол *рећи* није у том смислу синониман с глаголом *јовориџи*, већ са његовим префиксалом *изјовориџи*. У опису значења које се наводи као друго стоји 'саопштити', 'ставити на знање неким знаком, гестом': *Очима јој нешџо рече*. У овом, секундарном значењу, однос синонимије развија се с једним од префиксала глагола *казати*, с лексемом *јоказати*. Могли бисмо рећи и *Очима јој нешџо јоказа*. Овим значењем, међутим, није обухваћена вербална компонента глагола *рећи*. Треће значење овог глагола јесте 'обелоданити', 'саопштити (у неком тексту)': *Све ће рећи ојорука*. Семантички потенцијал овог глагола обухвата, дакле, и остваривање говорне активности и обраћање саговорнику, и произвођење садржаја говора. У четвртном значењу поново је у опису лексеме искоришћен глагол *показати*: 'открити', 'показати', 'разјаснити': *Теби џо нишџа није рекло?*. Као једна од диференцијалних сема појављује се 'откривање', 'јасноћа'. Под бројем 5 наводи се у опису 'проказати', 'открити (некога)', што поново упућује на семантичку структуру глагола *казати*, јер је *јроказати* један од префиксала овог глагола. Дакле, у једном од својих секундарних значења глагол *рећи* синониман је с глаголом *јроказати*. За шесто значење наводе се облици аориста 'помислих', 'учини ми се', 'закључих': *Дијоше ми се оне јусџе јрси – ја рекох: јуче јршињак*.

Јасно је да у овом значењу изостаје вербална компонента јер је у питању пренесено значење овог глагола, које више упућује на процес мишљења него на процес говорења. Као шесто б. значење стоји ‘навести’, ‘именовати’: *У одговору би свакако била речена и његова народност̄.*

С обзиром на улогу у комуникативном процесу, глагол *рећи* је, као и глагол *казати*, глагол једносмерне комуникације. Ако упоредимо ова два глагола, можемо закључити да је та једносмерност израженија у семантичкој структури глагола *рећи*. Комуникативна активност је усмерена ка примаоцу информације. Г. Штрбац овај глагол посматра као глагол у коме се „компонента вербалног чина никада не јавља као доминантна”, па из тога изводи закључак да се овај глагол зато никада и не употребљава самостално или у споју с адвербијалном допуном: **Дете је рекло; *Рекао је тихо* (Штрбац 2010: 59).

3.2. Семантичка структура глагола *казати*

За глагол *казати* у РМС (1990) наведено је 12 значења. Примарно значење овог глагола наведено у РМС као 1. а. је ‘усмено приопштити’, ‘саопштити’, ‘рећи’, ‘изговорити’, ‘приповедити’, ‘приповедати’: *И мени је тачно тешко да вам не умем казати.*

За разлику од глагола *рећи*, овде је у опису истакнута сема ‘усмено’, што овој глагол, према семантици приближава и глаголу *јричати*. То је тим очигледније и ако се позовемо већ на значење 1. в. у чијем опису стоји ‘прича се’, ‘говори се’, ‘опште је мишљење’: *Он је, кажу, некакав јјесник који крчи нове јушеве.* У семантичком језгру и једне и друге лексеме (*јричати* и *казати*) јавља се сема ‘фикционалност’, као и сема ‘усмено’. Друго значење глагола *казати* је ‘именовати’, ‘споменути’: *Кажу јунака кој не чека рака;* док је треће ‘објаснити’, ‘објашњавати’: *Први закон фотометрије каже нам [...].*

Под бројем 4 наводи се глагол *јроказати*, дакле, један од префиксала глагола *рећи*: *Књије кажу муке свакојаке.* Пето значење је ‘издати’, ‘тужити’, ‘јавити’, ‘пријавити’, ‘проказати’: *Чекај, док тје кажем оцу.* У овом значењу синониман је с глаголом *рећи* и једним од својих префиксала (*јроказати*). Као диференцијална сема појављује се сема ‘издаје’. За шесто значење у РМС стоји: ‘заповедити’, ‘заповедати’, ‘наредити’, ‘наложити’, ‘прописати’: *Рагу*

шићо ићи се каже. Као допунска сема појављује се сема ‘наредба’, ‘заповести’. Значење које се у РМС наводи као седмо дефинисано је глаголима *мислићи*, *ипромислићи*, али не може се рећи да нужно искључује вербално комуницирање: *Шића ће казати свети кад види да се кажњава [...] један уледан ирвак?*. У опису значења које је наведено као осмо стоји: ‘изразити што у писаном саставу’ (у књижевном делу, расправи), ‘написати’, ‘тврдити’, где се дакле потенцира семантичка компонента ‘писано’, ‘тврдња’: *Да не сјомињем тиоликих [...] ијесника шићо су ијевали [...] рекавши у ијесми оно шићо не мојаху казати у чланку*. Девето значење је: ‘кривити кога’, што значи да је диференцијална сема ‘кривица’: *Није истина шићо на деће кажеш*. Десето значење је ‘изразити’, ‘изражавати што спољашњим изгледом’ (без помоћи речи), дакле, потенцирано је одсуство вербалне компонентне (-вербално): *Свеиће очи кажу младоси рано зрелу*; док је у следећем значењу вербална компонента необавезна, али могућа: ‘учинити помоћу речи, каквога знака, покрета, чина и сл. да се што види’, ‘показати (показивати) коме шта’: *То ћу и чином казати*. Последње, 12. значење је: ‘упознати (кога с ким)’, ‘представити кога коме’. Ово значење није уобичајено у савременом српском језику. Приметно је да се са становишта говорника савременог српског језика, нека од наведених значења овог глагола доживљавају као архаична, а ако не сасвим архаична, онда као благо застарела. Архаичним бисмо тако могли означити 2, 9, 10, 11. и 12. значење.

3.3. Лексичко окружење глагола *рећи* и *казати*

Како бисмо могли рећи нешто више о семантичком потенцијалу двају посматраних глагола говорења, посматраћемо их из угла синтагматске и парадигматске лексичке равни. Синтагматска лексичка раван подразумева могућност линеарног повезивања лексема у целину – лексички спој (Дражић 2014: 26). Једна лексичка јединица може имати изражену, слабију или веома слабу склоност ка другој, а способност удруживања лексема дефинише се као колокабилност. Према Р. Драгићевић (2007: 213) предмет проучавања колокација може бити и проблем дистрибуције лексема које је сачињавају и, шире, закон семантичке спојивости, захваљујући којима се она остварује. Она, такође, сматра да треба одговорити на питање „с којима је лексемама лексичко слагање само могуће, а с којима је пожељно, па самим тим и

фреквентно у језику” (исто: 214). С тим у вези, покушаћемо да одговоримо на питање какво је лексичко окружење глагола *рећи* и *казати* односно који су синтагматски спојеви посматраних глагола најфреквентнији.

За потребе анализе користили смо само СрпКор2013, при чему је претрага укључивала само глагол у инфинитиву, јер би у противном грађа за анализу била преобимна. Анализирани узорак од 300 конкорданци даје следеће резултате у вези с употребом и значењем глагола говорења.¹

Глагол *рећи*: (1) *рећи да* (изрична реченица) – 125 потврда; *рећи нешто* – 23 потврде; *рећи (слободно, како)* – 18 потврда; *треба рећи* – 8 потврда; *моћи, морати рећи* – 43 потврде; *рећи за* – 2 потврде; *рећи о* – 3 потврде.

Глагол *казати*: (1) *казати нешто* – 47 потврда; (2) *казати да* (зависна реченица) – 40 потврда; (3) *моћи, хити, смеи казати* – 30 потврда; (4) *казати (како)* – 6 потврда.

Ако посматрамо лексичко окружење глагола *рећи*, приметно је да иза овог глагола најчешће стоји изрична реченица, а у СрпКор2013 су као најфреквентније регистроване следеће синтагматске везе (колокације, идиоми и устаљени изрази): *рећи истину*, *рећи неколико речи*, *слободно рећи*; *ошворено рећи*; *јасно рећи*; *искрено рећи*; *редом рећи*; *рећи праву реч*; *ваља рећи*; *треба рећи*. Глагол *казати* пак има највећи број потврда с беспредлошким акузативом, али је у корпусу потврђен и велики број примера у којима следи, као и код глагола *рећи*, изрична реченица.

Иако глагол *рећи* у РМС има шест дефинисаних значења, а глагол *казати* у истом речнику двоструко више, глагол *рећи* је много фреквентнији од глагола *казати* и у једном и у другом претраживаном корпусу, док су најфреквентнији префиксали у претраживаним корпусима: *одрећи*, *одрицајући* и *изрећи*, односно *показати*, *показивајући*, *указати*, *указивајући*, *приказати*, *приказивајући*, *доказати*.

¹ За сваки од наведених глагола говорења формиран је у СрпКор-у засебан упит који је за резултат дао велики број конкорданци сортираних према десном контексту. Из укупног броја конкорданци методом случајног избора одабрано је по 300 конкорданци за сваки од наведених глагола говорења (употребом функције упита за приказ случајно одабраних резултата). Анализа је спроведена на овако формираним случајним узорцима за сваки од наведених глагола говорења.

3.4. Лексичко окружење префиксала глагола *рећи* и *казати* и значењски односи у које ступају

Како бисмо могли да упоредимо семантичке структуре глагола који су предмет нашег истраживања, важно је осврнути се и на лексичке односе њихових префиксала. За потребе анализе и овога пута користили смо СрпКор2013, при чему се анализира узорак од 300 конкорданци код оних префиксала који имају већи број потврда у претраживаном корпусу. Приликом анализе лексичког окружења најфреквентнијих префиксала упоредићемо га с лексичким окружењем основног глагола, а колокацијске везе лексема послужиће нам и за диференцијацију синонима.

Префиксали глагола говорења *рећи* и *казати* међусобно најчешће ступају у лексичке односе синонимије и антонимије. Синоними се сматрају језичком благодети јер постојање синонима омогућује исказивање најфинијих језичких нијанси, чиме је говорницима једног језика омогућено најпре прецизније, а онда и стилски маркираније изражавање. У синонимском односу могу бити само нека њихова значења или сва значења. У првом случају се говори о тоталној синонимији, што је реткост, а у другом о парцијалној синонимији. Тотална синонимија могућа је само међу јединицама које имају једно значење или мањи број њих” (Драгићевић 2007: 252–253). У пракси се ипак дешава да се један од синонима користи чешће те на тај начин проширује своје значење. У нашој литератури прихваћена је подела на једнокоренске и разнокоренске синониме, при чему се често истиче да се до једнокоренских синонима долази творбеним средствима (исто: 246). Како говоримо о значењским односима међу префиксалима глагола који припадају истом синонимском низу, онда не треба да чуди што је однос синонимије међу анализираним префиксалима најчешће последица синонимног односа самих полазишних глагола. Тако се, на пример, префиксали *изрећи* и *исказати* могу посматрати као прави синоними, као што су прави синоними и лексеми *рећи* и *казати*. Овде синонимност префиксала није само последица синонимије глагола које префикс *из-* префигура већ и чињенице да семантика префикса остаје непромењена, тј. у процесу префиксације посматрана два глагола говорења поменути префикс задржава своје основно значење — оно које је И. Клајн (2002: 255) описао као „извршење радње у потпуности, до краја”, у овом случају радње

говорења. Ако посматрамо однос префиксала с истим префиксом, можемо уочити да међузаменљивост префиксала донекле одговара међузаменљивости основних глагола. Морамо ипак приметити да, уколико се осврнемо на лексичко окружење, лексеме *изрећи* и *исказати* нису заменљиве у свим контекстима. У зависности од контекста, даје се предност једној односно другој лексеми: *исказати дивљење*, *поштовање*, пре него *изрећи дивљење* или *поштовање*. У смислу колокабилности синонима требало би поменути и пар синонима *огрећи* – *оиказати*. Лексеме *оиказати* и *огрећи* јесу синоними, али не могу бити прави синоними иако се лексеме *рећи* и *казати* наводе као примери правих синонима. Ове две лексеме нису заменљиве у сваком контексту и њихово лексичко окружење није истоветно. Може се, на пример, одрећи и отказати кумство, али представа се може само отказати, не и одрећи. Да би лексеме биле прави синоними, према Д. Гортан Премк (1994: 9), неопходно је да постоји идентичност семантичких садржаја, идентичност експресивне маркираности, употребне сфере, као и идентичност места лексеме у лексичком систему.

За потребе наше анализе, префигиране синониме посматраних глагола говорења можемо поделити у две веће групе: на синониме префигиране истим префиксом и на синониме префигиране различитим префиксима. У прву групу синонима, према овој подели, убрајамо синониме као што су, нпр. *исказати*, *изрећи* и пар лексема *оиказати* и *огрећи* (ако се посматра примарно значење ових лексема).

Претходна два пара синонима имају исти префикс, што је донекле и разлог њихове синонимичности, захваљујући синонимности префикса који учествује у њиховој префиксацији. Друга група синонима префиксала двају анализираних глагола успоставља однос синонимије, а да су притом глаголи префигирани различитим префиксима. Такав је, на пример, пар синонима *поиказати* и *проказати*, *зарећи* и *обрећи*, *огрећи* и *порећи* (од истог основног глагола), *преиказати* и *прорећи* (различити префикси у комбинацији с једним односно другим глаголом).

Некада није довољно ни да две лексеме имају исти префикс с приближно истим значењем да бисмо их посматрали као синониме. Узмимо за пример пар лексема *поговорити* и *поиказати*. Наиме, иако и једна и друга лексема имају исти префикс, који према Стевановићу (1964:461) има значење

‘вршење радње кришом’, ово није довољно за успостављање синонимије. Штавише, лексема *йодјовориџи* успоставиће однос синонимије с префиксалом *најовориџи*, а лексема *йоџказати* с лексемом *йроказати*. Значење глагола *йроказати* у РСМ се дефинише синонимом *йоџказати*: ‘потказати’, ‘денунцирати кога’. Као пример префиксала који се значењски само делимично могу довести у везу, а префигирани су истим префиксом, могу се навести префиксали трију глагола говорења с префиксом у-: *уређи*, *указати* и *ујовориџи*. Синоним глагола *уређи* може бити префиксал *ујовориџи* у једном од значења, које је, међутим, поприлично архаично, али је потврђено у СрпКор2013: *Урекли смо сасџанак у великој крзнарској радњи њејовој йријатијеља Јерменина. У том смислу, можемо говорити о још једном синонимском реду коме припадају префиксали глагола говорења: уређи, ујовориџи, заказати, дојовориџи. Када је друго значење префиксала уређи у питању (‘уроком навуђи злу коб’), могло би се казати да би овим значењем, које је у савременом језику много фреквентније од онога које је наведено као примарно, глагол уређи однос синонимије успоставио с глаголима који не улазе у корпус наше грађе, а то су глаголи *уклеџи* и *йроклеџи*.*

Као синонимске парове можемо посматрати глаголе *йредсказати* и *йроређи*, *огређи* и *йоређи*. Значењска веза између првог пара синонима прилично је тесна јер је подударан велики број сема, а уколико се осврнемо на колокацијске везе двеју лексема, видећемо да су оне у великој мери међузамениливе. И један и други префиксал комбинују се с лексемама *судбина*, *смрџи*, (*велика*) *каријера*, *несређа*, *будуђност*, *йројасџи* (*свеџа*).

За други пар синонима (*огређи* и *йоређи*), који припадају једнокоренским синонимима, можемо ређи да су само парцијални синоними. Они стоје у односу синонимије ако се позовемо на значење које је код првог глагола дефинисано као примарно (‘побити’, ‘оспорити’), а код другог као секундарно (‘противно доказати’, ‘побити нешто’, ‘оповргнути’). Лексеме *огређи* и *йоређи* ипак имају веђи број заједничких сема него лексеме *огређи* и *оџказати*, које, такође, стоје у односу парцијалне синонимије. Анализа лексичке спојивости показује да семантика глагола *оџказати* укључује догађај, док архисема префиксала *огређи* упуђује на свесно лишавање себе нечега и донекле је апстрактнија. Показаћемо то на колокацијским везама ова два глагола, до којих смо дошли претраживањем СрпКор2013:

Отказати: *настїуї, забаву, ѿслушностї, концертї, рочиштїе, сасїанак, ѿремијеру, сїан, іосїовање, сасїанак, лейї, ѿуїовање, учешїе, оїерацију, саслушање, ѿремијеру, ѿрославу ...*

Одређи се: *хонорара, наследсїва, ѿуномођја, слободе, мяса, Косова, славе, суверениїейїа, сна, ѿрофїїа, надокнаде, будућностїи, уїицаја, одређи ѿслушностї.*

Уз лексему *ѿоређи*, која би се, такође, могла уврстити у поменути синонимски ред, при чему под синонимским редом подразумевамо неколико лексема које су блискозначнице, налазе се следеће лексеме: *чињеница, боїаїсїиво, ѿраво, судбина, несређа, (боїаїїа) каријера.*

Префиксал *изређи* везује се за именице: *лаж, казна, ѿресуда, осуда, ѿохвала, мера.* Уколико упоредимо лексичко окружење глагола *ређи* и његовог префиксала *изређи*, можемо закључити да је семантика префиксала донекле значењски спецификована у односу на основни глагол и да је честа употреба овог глагола у административном стилу. Префиксал *исказаїи* везује се за лексеме: *часї, ѿошїовање, ѿоїреба, сїремностї, кооїераїивностї, заїиїересованостї, їубиїак, резерва, бриїа, воља.* Посматрајући лексичко окружење овог глагола, можемо закључити да се он семантички удаљава од глагола *казаїи*, али ће се зато приближити једном другом његовом префиксалу, а то је глагол *ѿоказаїи* (*ѿоказаїи сїремностї, бриїу, вољу, заїиїересованостї, кооїераїивностї, ѿошїовање, ѿрезир*). Ово не треба да чуди с обзиром на то да сам глагол *казаїи* има, међу анализираним глаголима говорења, највећи број дефинисаних значења у речницима. Иако ова два префиксала имају веома слично лексичко окружење, и они су односу парцијалне синонимије, а изостанком вербалне компоненте, када је у питању семантика глагола *ѿоказаїи*, он се битно диференцира у односу на глагол *исказаїи*.

Често се однос синонимије успоставља у секундарним семантичким реализацијама лексема. Као пример можемо навести и лексему *ређи* (*ређи некоїа некоме* у значењу ‘пријавити’ или ‘тужити’) која је по свом семантичком садржају истоветна лексеми *казаїи* (у истом значењу ‘тужити или пријавити некога некоме’). Ове две лексеме, које однос синонимије успостављају у својим секундарним семантичким реализацијама, у исто време синонимне су и с једним од префиксала глагола *казаїи* – *ѿоказаїи*.

Семантички садржаји трију лексема истоветни су у делу семске структуре који упућује на издају. Још један пример који илуструје однос синонимије у који ступају секундарне семантичке реализације лексема јесте синонимија која се успоставља између глагола *договорӣти* (*Не можеш му договорӣти*) и глагола *доказатӣ* (*Не можеш му доказатӣ*). Префиксал *договорӣти* овим значењем се прилично удаљава од глагола *говорӣти*, али ће се зато у знатној мери семантички приближити лексеми *доказатӣ* ('убеђивати аргументима').

С обзиром на богате семантичке структуре глагола говорења који су у овом раду предмет нашег интересовања и мноштво префикса који их префигирају, очекује се да се између анализираних префиксала успостави и однос антонимије. Антонимија, као други парадигматски однос који се успоставља међу префиксалима, по правилу настаје као последица наглашене антонимичности префикса који улазе у састав глагола говорења. Овде ћемо под антонимијом подразумевати лексеме чије се супротно значење испољава независно од контекста.

Сви антоними су једнокоренски, што значи да је однос антонимије углавном последица антонимичности самих префикса који префигирају глаголе говорења. Такав је, на пример, пар антонима *заказатӣ* – *о̄иказатӣ*; док антонимичност парова *зарећи се* – *йорећи* и *обрећи* – *йорећи* није последица супротстављеног значења префикса који улазе у састав лексема.

Префикс *за-* у префиксалу *зарећи* нема ингресивно значење, док је префиксал *йорећи* у односу антонимије истовремено и с глаголом *рећи*. *Рећи* и *йорећи* су пуни антоними јер им се супротстављају сва значења. Као и синоними, и антоними имају исту архисему и већину истих сема нижега ранга, али док је диференцијална сема код синонима безначајна, код антонима се разликује врло значајна диференцијална сема (Драгићевић 2007: 274–275). Тако, на пример, лексеме *зарећи* и *йорећи* имају исту архисему: 'вербално саопштавање', али док је сема давања завета присутна у семантичкој структури лексеме *зарећи се*, дотле је у семантичкој структури лексеме *йорећи* то сема 'престанак (повлачење) објаве'. Овај антонимски пар бисмо могли сврстати у антониме апстрактније супротстављености, ако узмемо у обзир садржај основних значења. Значења која се овде супротстављају су *са̄ласнос̄и* — *неса̄ласнос̄и*. Антоними *рећи* и *йорећи* могли би се убројити и у реверзне антониме према подели антонима на скаларне,

комплементарне, дијаметралне, реципрочне и реверзне коју даје Т. Прћић (1997: 102–107).

Можемо, дакле, закључити да у однос антонимије ступају префиксали с основним глаголима као што су, на пример, *рећи* и *йорећи*, али и међусобно као што су, на пример, *казаџи* – *оџказаџи*, *зарећи* – *йорећи*. Д. Мршевић Радовић (1977: 228–229) примећује да је, када су у питању глаголи супротног значења, мали број глагола који се не супротстављају по смеру, него по неком другом садржају. Ово важи и за префиксале ових глагола говорења, при чему је то антонимијска комбинација двају глагола која префигирају префикси супротстављених значења: *казаџи* и *оџказаџи*, *зарећи(се)* и *йорећи*. Она даље истиче да ће један глагол имати већи број антонимичних парњака уколико је богатији значењем, при чему му се у појединачној реализацији сваког значења као парњак јавља нови глагол — антоним. За пример се управо наводи глагол *рећи* у значењу ‘говорити’, којем се супротставља глагол *ћуџаџи*, док се значењу ‘обећати’ супротставља глагол *огрећи*. Као пример који илуструје антонимичност наводи пословицу *Ласно је рећи, нејо је мука огрећи*. Из овога ауторка изводи закључак да вишезначност глагола није препрека антонимији, већ је могућност за стварање већег броја глагола супротног значења.

Као пример утицаја полисемије на антонимију може нам послужити и лексема *казаџи*:

[. . .] суд ће припремно рочиште *казаџи* и одржати најкасније у року до 30 дана од дана када је истекао рок за достављање одговора на тужбу (СрпКор2013 – Закон о парнићном поступку).

Две јединице не могу *казаџи* у року од неколико дана (СрпКор2013 – KLARK, 1983).

Унутар своје полисемантичке структуре ова лексема има два супротстављена значења, што се подводи под лексички однос енантисемије. Р. Драгићевић (2007: 270) наводи да се ова појава у литератури обележава и терминима као што су унутрашња антонимија, антагосемија, антагонимија, хетеросемија.

4. Закључак

Увидом у полисемантичке структуре глагола *рећи* и *казати* закључили смо да глагол *казати* има богатију полисемантичку структуру у односу на глагол *рећи*. Развијенија семантичка структура основног глагола резултоваће већим бројем префиксала, али не и већом фреквенцијом у комуникацији. Наиме, иако је број значења глагола *казати* и у Матичином шестотомнику и у РСАНУ значајно већи у односу на број значења глагола *рећи*, глагол *рећи* ће и у СрпКор2013 и у корпусу SrWaC бити фреквентнији.

Када говоримо о лексичком окружењу глагола *рећи*, приметно је да иза овог глагола најчешће стоји изрична реченица. У СрпКор2013 су регистроване следеће синтагматске везе (колокације, идиоми и устаљени изрази): *рећи истину*, *рећи неколико речи*, *слободно рећи*, *ојворено рећи*, *јасно рећи*, *искрено рећи*, *редом рећи*, *рећи љаву реч*, *ваља рећи*, *ијеба рећи*, док глагол *казати* има највећи број потврда с беспредлошким акузативом (*казати нешто*), али је, такође, потврђен и велик број примера у којима следи изрична реченица.

Неки од анализираних префиксала остају у блиској значењској вези с основним глаголима. Такви су, на пример, глаголи: *исказати*, *изрећи*, *горећи*, док се неки глаголи додавањем префикса значењски удаљавају од основног глагола као, на пример, глаголи *јриказати*, *јоказати*, *указати се*.

Глагол с богатијом полисемантичком структуром – *казати* – имаће и више префиксала који се својом семантиком удаљавају од семантике основног глагола, какви су, на пример, глаголи *јоказати* и *јриказати*.

Иста архисема у лексичко-семантичкој групи глагола говорења, којој ова два глагола припадају, имаће за последицу синонимност великог броја префиксала, као и синонимност неких префиксала с основним глаголима, али у исто време и развијање односа антонимије међу лексемама, док се анализом лексичког окружења глагола говорења може илустровати степен њихове значењске блискости.

Анализа семантичких структура глагола *рећи* и *казати* омогућила нам је да утврдимо какво је место ових глагола у самој радњи говорења односно комуникацијском чину, као и у лексичко-семантичкој групи глагола говорења,

али и да осветлимо парадигматске односе који се успостављају између двеју лексема, односно њихових префиксала.

Иако се глаголи *рећи* и *казати* сматрају правим синонима, ипак можемо говорити о неким разликама, посебно ако упоредимо значења и лексичко окружење њихових префиксала. С обзиром на велики број префиксала анализираних глагола говорења и често семантички супротстављене префиксе који улазе у њихов састав, антонимија је други важан парадигматски однос међу анализираним лексемама. У питању су једнокоренски или афиксални антоними с обзиром на критеријум формалне структуре, а уколико се осврнемо на њихову семску структуру, то би углавном били антоними који имају лексикализовану архисему.

ИЗВОРИ

РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. 1990.

РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. Београд: Српска академија наука и уметности. 1959–.

СрпКор2013: Корпус савременог српског језика.
<<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>> 01.07.2020.

*

srWaC 2016: Serbian Web Corpus v.1.2 – srWaC. Slovenian language resource depository. Jožef Stefan Institute. <http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=srwac;align=>> 01.07.2020.

ЛИТЕРАТУРА

Вујовић, Душанка (2019). *Глаголи креиња у савременом српском језику – семантика и деривација*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Гортан Премк, Даринка (1994). О лексичкој синонимији. *Научни састајник слависти у Вукове дане*. 22/2: 5–11.

Драгићевић, Рајна (2007). *Лексиколоија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и грамаиичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.

- Ивић, Милка (2007). О српским сложеним лексичким структурама чији су конститутивни елементи од- и глаголи обавештајне семантике. *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику*. 49/1: 7–10.
- Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику – први део: слањање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Мршевић Радовић, Драгана (1977). Глаголи супротног значења. *Књижевности и језик*. 2–3/24: 226–237.
- Прћић, Твртко (1997). *Семантика и прајмајтика речи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ристић, Стана (2006). Глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора. *Наш језик*. 37/1–4: 15–24.
- Штрбац, Гордана (2007). Синтаксичко-семантички статус једне скупине комуникативних глагола у језику масовних медија. *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистику*. 50: 939–950.
- Штрбац, Гордана (2010). *Рецијске гојуне комуникативних глагола и глаголских именица* (докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.

*

- Pranjković, Ivo (2007). Glagoli govorenja i njihove dopune. *Зборник Мајице српске за славистику*. 71–72/1: 133–141.

Danijela Radovanović

THE SEMANTIC POTENTIAL OF THE VERBS *REĆI* AND *KAZATI* AND THEIR DERIVATIVES

Summary

The subject of this paper is the semantic potential of two verbs — *reći* and *kazati* — which in Serbian are considered typical examples of verbs of speaking and true synonyms at once. The primary aim of this paper is the analysis of polysemantic structures of the two verbs as well as exploring the lexical relationships between them. The material was excerpted from the Dictionary of the Serbo-Croatian Literary Language (Речник српскохрватскога књижевног језика), and the primary definitions of source meanings with examples, while the

control dictionary was that of SASA (Serbian Academy of Sciences and Arts). The lexicographic definition is enough for determining the meaning of the verbs, but in order to highlight the complex semantic potential of the verbs, it is necessary to refer to the context; thus, in one portion of the paper, we concern ourselves with searching the corpora — more specifically SrpKor2013 and SrWaC — for attested occurrences of the examples excerpted from the dictionary. As a consequence, the same archiseme will have a larger number of prefixed verbs, while at the same time developing an antonymy among the lexemes, considering the fact that antonyms as well as synonyms have a large number of common semes in their semantic configurations. Despite the fact that the verbs *reći* and *kazati* are considered true synonyms, we can still talk about the differences in their meanings, especially if we compare the meanings of their prefixed verbs. The verb *kazati* has a richer polysemantic structure and more prefixed verbs, although some of them are semantically deviant from the base verb.

KEY WORDS: *reći*, *kazati*, semantic components, prefixes, lexical environment, synonymy, antonymy.

Мср Данијела Радовановић
Економска школа „Ђука Динић”
Лесковац
Република Србија
danijela.radovanovic@ekonomskale.edu.rs

